

Barbara Janda

Bolesna rzeczywistość.

Przemoc wobec dziecka w rodzinie i jej skutki

Przemoc jest zjawiskiem często spotykanym, mimo rozwoju cywilizacji i kultury. U podłoża przemocy leży agresja, której człowiek dotychczas nie potrafi skutecznie ujarzmić. W ostatnich latach obserwujemy nasilenie aktów agresji i przemocy w różnych społeczeństwach. Przemoc zaczyna się najczęściej już w domu rodzinnym, a jej ofiarami najczęściej padają najbardziej bezbronni, czyli dzieci. Warunki, w jakich dziecko się rozwija, mają ogromny wpływ na całe jego życie, osobowość, kontakty z innymi ludźmi. Doświadczenie przemocy ze strony najbliższych może ogromnie spustoszyć bądź skrzywić osobowość małego człowieka. Dlatego problem ten jest niezwykle istotny.

Dr Zofia Brańka podjęła się zbadania zjawiska przemocy w rodzinie wobec dziecka oraz jej skutków. Owocem pracy Z. Brańki jest dwutomowa publikacja zatytułowana *Przemoc w rodzinie wobec dziecka jako czynnik społeczno-pedagogicznego nieprzystosowania uczniów* wydana w 2006 roku przez Oficynę Wydawniczą „Text”. Książka jest warta uwagi i godna polecenia. W tomie pierwszym szczegółowo zaprezentowane i omówione zostały teoretyczne i empiryczne aspekty badań przemocy wobec dziecka w rodzinie. Punktem wyjściowym rozważań było podkreślenie różnicy pomiędzy agresją i przemocą. Pojęcia te często bowiem stosowane są zamiennie. Otóż agresja ma na celu głównie zaszkodzenie ofierze, natomiast przemoc zawsze dąży do wywarcia wpływu, do podporządkowania sobie ofiary, do wymuszenia czegoś na niej. Wyróżnia się cztery formy złego traktowania jednostki w rodzinie ze względu na rodzaj stosowanego działania: przemoc fizyczną, przemoc emocjonalną, zaniedbywanie i przemoc seksualną. Autorka prezentuje koncepcje przemocy różnych badaczy oraz wyniki przeprowadzonych przez nich badań tego zjawiska. Przytacza także sformułowane przez nich wnioski.

Dziecko jest istotą bezbronną. Pod wpływem przemocy zmienia się jego osobowość, obraz samego siebie. Zniekształceniu ulega wzór międzyludzkich relacji, a tak-

że jego wizja rodziny. Nie może bronić się przed tymi, którzy mają je przecież kochać i ochraniać. Kevin Brown zwrócił uwagę, że wszelkie rodzaje przemocy są powiązane ze sobą. Istnieje ogromne prawdopodobieństwo, iż dziecko doświadczające przemocy w domu przeniesie ten wzorzec w dorosłym życiu na swoją rodzinę.

Autorka opisuje prawną ochronę dziecka przed przemocą, prezentuje instytucje na świecie i w kraju zajmujące się tą bolączką społeczną. Przytacza także obszerny fragment Konwencji o Prawach Dziecka uchwalonej w 1989 roku przez Zgromadzenie Ogólne ONZ, ratyfikowanej przez Polskę w roku 1990, a wprowadzonej w życie w 1991 r.

Kary fizyczne wobec dzieci są problemem globalnym, jak pisze autorka, występują bowiem w mniejszym lub większym stopniu w każdym kraju. Przedstawione zostały badania nad przemocą w różnych krajach, lecz Z. Brańka skupia swą uwagę przede wszystkim na Polsce. Badania pokazały, iż Polska jest krajem, gdzie jeszcze panuje powszechne przekonanie, że tylko za pomocą bicia można dobrze wychować dziecko. Co ciekawe, często same dzieci nie widziały nic złego w tym, że rodzice stosują wobec nich kary cielesne. W badaniach z 2001 roku (na zamówienie Niebieskiej Linii) aż 47% dorosłych Polaków przyznało, że nie wyobraża sobie wychowywania dzieci bez bicia.

Autorka przedstawiła także dane dotyczące Krakowa, gdzie osobiście prowadziła w szkołach badania dotyczące skali omawianego zjawiska. Badania tego typu podjęła także działająca w Krakowie Fundacja im. ks. K. Siemaszki, głównie na terenie o nasilonej patologii społecznej. Utworzono Centrum Młodzieży „U Siemachy” pomagające dzieciom i młodzieży wychowującej się w trudnych warunkach.

W części teoretycznej pierwszego tomu podane zostały także różne definicje nieprzystosowania oraz kategorie zachowań będących wyznacznikami tego stanu dla osób nieprzystosowanych społecznie. Badania przeprowadzone w tej dziedzinie wskazały na istnienie wyraźnej zależności pomiędzy środowiskiem rodzinnym dziecka a poziomem jego przystosowania społecznego.

W rozdziale drugim książki autorka skupiła się na empirycznych badaniach doświadczeń przemocy w rodzinie wobec dziecka. Jako cel tych badań podano „określenie środowiskowych uwarunkowań oraz zakresu występowania przemocy w rodzinie wobec dziecka jako czynnika społeczno-pedagogicznego nieprzystosowania uczniów”. Postawione zostały problemy badawcze. Problem główny sprecyzowano następująco: czy nieprzystosowanie społeczno-pedagogiczne uczniów ma istotny związek z doznawaniem przez nich przemocy w rodzinie? Przedstawiono również problemy szczegółowe. Autorka założyła hipotezę, że pomiędzy przemocą w rodzinie a nieprzystosowaniem występuje istotny związek. Uczniowie mający taką sytuację w rodzinie częściej są nieprzystosowani społecznie niż uczniowie nie doznający przemocy. Chcąc jak najdokładniej zbadać ów problem Z. Brańka posłużyła się metodą sondażu diagnostycznego, a w jego ramach technikami badań: ankietami, testami, wywiadami oraz analizą dokumentów. Autorka pracy przeprowadziła badania w 49 klasach siedmiu szkół gimnazjalnych, wśród 1180 uczniów klas drugich oraz ich rodziców. Badania odbyły się w roku szkolnym 2000/2001

(od września do czerwca), w dzielnicach Krakowa: Podgórze, Śródmieściu, Krowodrzy i Nowej Hucie. Przedmiotem badań były także czynniki środowiska rodzinnego, jak płeć dziecka, struktura rodziny, liczba dzieci w rodzinie, warunki materialne i mieszkaniowe rodziny, wiek, wykształcenie i zatrudnienie rodziców, zgodność ich pożywania, dominacja w rodzinie, miłość rodziców oraz nadużywanie alkoholu. Pozwoliło to na określenie obiektywnych przyczyn występowania przemocy w rodzinie. Autorka niezwykle dokładnie i kompleksowo dokonała badań tego zjawiska, nie pominięła żadnego z czynników mogącego mieć wpływ na przemoc w rodzinie. Szczegółowo zanalizowała ów problem, różnicując rodzaje doznawanej przemocy (fizyczna, emocjonalna, zaniedbywanie i przemoc seksualna) oraz jej natężenie, od klapsów w przypadku przemocy fizycznej aż do ciężkich pobić dzieci z zagrożeniem ich życia. Ponadto dokonała osobnej analizy mającej na względzie płeć dziecka, wprowadziła rozróżnienie przemocy ze strony matki, ojca, rodzeństwa i innych członków rodziny. Przedstawiła także wpływ przemocy w domu na empatię dzieci.

Tom drugi zawiera informacje dotyczące wpływu przemocy w rodzinie wobec dziecka na społeczno-pedagogiczne nieprzystosowanie uczniów. W tej części autorka skupiła się z kolei na reakcjach dzieci doświadczających przemocy w rodzinie. Przemoc rodzi przemoc – to powiedzenie znajduje potwierdzenie w rzeczywistości. Uczniowie doświadczający przemocy w domu odreagowują w różny sposób, poprzez: napastliwość fizyczną, słowną, pośrednią, negatywizm, podejrzliwość, urazę, drażliwość, poczucie winy, agresywność ogólną. Autorka odnosi się do każdej z tych kategorii dokonując analizy ilościowej i jakościowej, przedstawiając wyniki badań i wnioski sformułowane na ich podstawie. Dzieci poddane badaniu podzielono na dwie grupy: doświadczającą i niedoświadczającą przemocy w domu. W obrębie tych grup zanalizowano występowanie różnych form agresji, po czym zestawiono otrzymane wyniki. Rezultaty przejrzyście ukazały, jak ogromny wpływ na agresję dzieci ma przemoc doświadczana przez nie w domu. Największy wpływ miała przemoc ze strony najbliższych: rodziców i rodzeństwa. Zaniedbanie także powodowało wzrost agresji, bardziej u dziewczynek niż u chłopców. Z. Brańka dokładnie zanalizowała poszczególne formy zaniedbania i ich wpływ na agresję u dzieci. Wykazała, iż niezwykle istotny związek zachodzi również pomiędzy przemocą doznawaną w domu a sięganiem przez młodych ludzi po środki uzależniające. Przemoc domowa ma także destrukcyjny wpływ na rozwój empatii u dzieci, co ma tym większe znaczenie, iż rozwój wrażliwości empatycznej kształtuje się etapami i jest to proces delikatny i niełatwy. Stosowanie kar ma wpływ na oceny z zachowania oraz oceny z zajęć edukacyjnych uczniów. Zachowanie bywa dużo gorsze a średnia ocen się obniża. Doznawana przemoc oddziałuje ponadto na cztery czynniki zachowania się badanych uczniów: motywację do nauki szkolnej, zachowanie anty-społeczne, przyhamowanie i uspołecznienie (czynniki wg arkusza B. Markowskiej). Dziecko krzywdzone i karane w rodzinie ma ogromną „szansę” na nieprzystosowanie społeczne, na problemy w życiu i niepowodzenia.

Badania przeprowadzone przez dr Zofię Brańkę w pełni zobrazowały skalę i skutki tego zjawiska, unaocznili jak wielki jest to problem w społeczeństwie polskim.

Książka w dużej mierze opiera się na tabelach i wykresach prezentujących wyniki badań oraz na analizie jakościowej i ilościowej tych wyników. Autorka w swoich badaniach posłużyła się narzędziami: Kwestionariuszem Ankiety dla Ucznia, Kwestionariuszem Ankiety dla Rodzica, Kwestionariuszem A.H. Bussa i A. Durkee „Nastroje i Humory” w adaptacji Mieczysława Choynowskiego, Kwestionariuszem Rozumienia Empatycznego Innych Ludzi opracowanym przez Andrzeja Węglińskiego oraz Kwestionariuszem Zachowania się Ucznia autorstwa Barbary Markowskiej. Ponadto przy każdym analizowanym zagadnieniu umieściła wybrane wypowiedzi uczniów i rodziców, co uzupełnia statystyczne wyniki. Badania dr Brańki potwierdziły hipotezę główną i hipotezy szczegółowe, obnażyły ogromną skalę analizowanego zjawiska, gdyż jak wykazano, w środowisku miejskim przemoc okazała się zjawiskiem powszechnym, a przynajmniej jednej z jej form doświadczyło aż 86,44% badanych dzieci. Przemoc emocjonalną częściej stosowały matki, natomiast ojcowie – fizyczną. Najczęstszą formą zaniedbania był brak poświęcenia dziecku niezbędnego czasu. Badania potwierdziły także, że przemoc ma niezwykle silny wpływ na rozwój młodego człowieka i jest to wpływ niszczący. Przemoc ze strony najbliższych nigdy nie mija bez echa, zawsze pozostawia ślad. W związku z tym autorka zamieściła w swej pracy propozycje działań, jakie należy podjąć, aby ograniczyć, a najlepiej całkiem wyeliminować zjawisko przemocy w rodzinie wobec dzieci. Wśród tych działań znalazły się m.in.: wprowadzenie całkowitego zakazu stosowania kar fizycznych przez rodziców wobec dzieci, bezwzględne karanie szczególnie drastycznych przypadków przemocy w rodzinie, wprowadzenie obowiązkowego kursu przedmałżeńskiego z zakresu wychowania dzieci, objęcie specjalnym nadzorem dzieci nie uczęszczających jeszcze do przedszkola i wiele innych. Bardzo ważny jest tu nacisk położony przez autorkę na przygotowanie do życia w rodzinie ludzi mających zamiar zawrzeć związek małżeński. Dr Brańka w załączniku zamieściła program takich kursów, który obejmuje rozważania na temat funkcji rodziny, praw dziecka, psychologii rozwoju dziecka, rodziny jako ostoji bezpieczeństwa i zaufania, kontaktów interpersonalnych w rodzinie oraz metod wychowania bez przemocy. W świetle wyników badań odbycie takich kursów dla mających założyć rodzinę ludzi powinno stać się podstawowym wymogiem.

Walka z przemocą wobec dzieci jest konieczna i zaangażować się w nią powinni wszyscy. Zakładając rodzinę ludzie muszą zdawać sobie sprawę z odpowiedzialności, jaką biorą na siebie. Dzieci nie mogą być karane za niedojrzałość lub błędne decyzje rodziców. Mają rozwijać się wśród miłości, akceptacji, bezpieczeństwa i radości, a zapewnienie im tego to zadanie obojga rodziców. Dzieci są bowiem przyszłością całego społeczeństwa, należy więc zrobić wszystko, aby na ich życie nigdy nie padł nawet cień przemocy.

Rec. książki: Z. Brańka, *Przemoc w rodzinie wobec dziecka jako czynnik społeczno-pedagogicznego nieprzystosowania uczniów*, t. I i II, Oficyna Wydawnicza „Text”, Kraków 2006.